

OS PROBLEMAS DE CONCORDANCIA DE XÉNERO NA FRASE NOMINAL

Xoán Carlos Lagares
Universidade da Coruña

1. Introducción

O xénero gramatical defínese como unha categoría lingüística que permite organizar os elementos nominais en clases e que se manifesta na concordancia¹. Segundo Corbett (1991: 105), esta operación sintáctica ten unha importancia excepcional, até o punto de servir como base para a definición da categoría e para o establecemento do número de xéneros nunha lingua determinada. Portanto, nen sequer a existencia de diversas categorías formais nos nomes é de seu índice da existencia dun sistema xenérico, polo que as terminacións desinenciais non son a este respecto determinantes. Doutra parte, neste mesmo sentido, Fodor (1959: 34) situaba a orixe do xénero gramatical nas linguas indoeuropeas nun procedemento de asonancia que permitía relacionar os nomes de acordo coas clases a que pertencesen, sendo fundamental no establecemento das relacións sintácticas en linguas con orde libre de palabras. Tamén Marina Chini (1993: 476) destaca este aspecto relacional do xénero, de maneira que inclúe entre as súas funcións as seguintes (ademais de facer referencia a aspectos semánticos):

In quanto generatore di accordo il G crea coesione sintattica, consentendo così un ordine delle parole più libero [...], e creando una ridondanza, spesso utile alla comunicazione, specie in caso di “rumore”.

L'accordo di G facilita l'individuazione del riferimento anaforico-pronominale [...] o anche del soggetto, a partire dalle tracce da questo lasciate sui suoi modificatori e sul predicato (e su pronomi coreferenti), servendo dunque da *reference tracking*.

¹ Peres/Móia (1995: 443) ofrecen a seguinte definición da concordancia: “Diz-se que existe concordância entre duas expressões linguísticas quando elas possuem determinadas propriedades em comum e essa coincidência de propriedades é uma condição necessária para a gramaticalidade do discurso”.

Obviamente, os elementos que participan das relacións de concordancia son os nomes substantivos e adxectivos e mais os pronomes, que á súa vez poden ter tamén unha función substantiva e adxectiva; ademais, o xénero colabora no recoñecemento dos nomes que estes retoman mediante a súa función anafórica. Os morfes de xénero que poidan, ocasionalmente, levar expresos os nomes nas súas terminacións fónicas constitúen as pegadas da relación de concordancia entre eles. Nos pronomes variábeis esta relación evidénciase na escolla da forma do paradigma que participe no enunciado. Neste sentido, malia poder ser discutíbel realizarmos análises diverxentes dos mesmos segmentos dependendo da unidade en que apareceren, consideramos máis apropiado denominar vogais temánticas (VTs) os /o/ e /a/ finais que na maioría dos substantivos invariábeis están relacionados con cada un dos xéneros, por estaren asociados dun xeito aproximado, e non completamente regular, co masculino e o feminino, respectivamente. Desta maneira, os substantivos, nos cais a categoría de xénero é unha característica inherente, só presentan unha marca de xénero na súa propia expresión substancial (un morfe) cando o mesmo lexema pode ser actualizado en dous termos opostos, por ser aquí a relación entre terminación e xénero sistemática; mais a marca máis fiábel vén sendo en calquer caso a das formas pronominais que poidan actuar como determinantes deste núcleo dunha frase nominal, ou ben o morfe que poidan levar os seus modificadores.

Como se sabe, as palabras que forman as frases nominais² poden cumprir as funcións de núcleo nominal (substantivo ou adxectivo), determinante e modificador. Obviamente, se ben os outros elementos non sempre están presentes, o núcleo é decisivo para considerarmos a propia existencia da frase. Ademais, é o núcleo quen impón o seu xénero aos determinantes e modificadores. Isto é así, cando menos, nas frases substantivas (que serán as que analisemos aquí, referíndonos a elas como FNS, “frase nominal substantiva”), isto é, naquelas en que un substantivo cumpre a función nuclear, pois nas frases adxectivas os modificadores adoitan ser ora un adverbio, ora unha frase preposicional, de maneira que non se establecen entre estes elementos relacións de concordancia de xénero.

² Seguíndomos as indicacións de Rojo/Jiménez Juliá (1989: 116), utilizamos a denominación “frase nominal” en lugar de “sintagma nominal” para nos referirmos ás construcións sintácticas que teñen como núcleo un nome, pois sintagma pode designar na realidade calquer agrupamento de elementos gramaticais: “El empleo de ‘sintagma’ en el sentido de ‘frase’ se ha producido a imitación de la Lingüística francesa inmediatamente posterior a la difusión del transformacionalismo en Europa. Se puede incluso localizar al responsable inicial de esta utilización: Nicolás Ruwet. A la hora de adaptar términos ingleses como ‘noun phrase’, Ruwet tropezaba con la dificultad de que el término francés más próximo, *phrase*, tiene en gramática el significado del español ‘oración’ e incluso la expresión *phrase nominal* equivale a las ‘oraciones nominales’ de la gramática española”.

A función de determinante na FNS pode ser exercida, á súa vez, por varios tipos de pronomes, fundamentalmente identificadores simples e demostrativos, mais tamén polo relativo *cuxo*, e mais por *cada*, *calquer*, *certo*, *tal*, etc. (FREIXEIRO MATO 2000: 625). Os máis habituais modificadores do substantivo núcleo da frase son os adxectivos, aínda que tamén poden establecer esta relación outro nome substantivo, un pronome, unha frase preposicional ou unha cláusula de relativo. Coa única excepción do substantivo e a frase preposicional, todos os outros elementos deben concordar en xénero e número co núcleo da FNS.

2. Concordancia de só un adxectivo con dous substantivos

Un dos principais problemas que suscita a concordancia dentro da FNS é o da presenza de dous ou máis substantivos coordinados, que constitúen o núcleo da frase, con un ou máis adxectivos a eles referidos, nomeadamente cando ambos os substantivos teñen diferentes xéneros. Esta cuestión foi tratada por Corbett (1983: 184-205 e 1991: 261-306) mediante a comparación de diversas linguas con sistemas xenéricos diferentes, intervindo nas regras de concordancia dalgunha delas factores non só sintácticos senón tamén semánticos. Desta maneira, tendo en conta o carácter neutralizado que pode adquirir o masculino gramatical, este autor establece as seguintes regras para o francés, que admiten dúas formulacións equivalentes (CORBETT 1983: 186):

- A. 1. if at least one conjunct is masculine (syntactically), the masculine form is used;
 - 2. otherwise the feminine is used.
- Alternatively:
- B. 1. if all conjuncts are feminine (syntactically), the feminine form is used;
 - 2. otherwise the masculine is used.

En liñas xerais, tais regras poderían ser válidas para o galego, se ben cómpre facermos algunhas precisións, dado que non sempre o funcionamento da concordancia nestes contextos lingüísticos responde a un esquema semellante, existindo ás veces diferenzas estilísticas ou pragmáticas entre as diversas opcións. Así pois, tanto Álvarez/Regueira/Monteagudo (1992: 76-79) como Freixeiro Mato (2000: 94-95) conceden importancia ao feito de o adxectivo anteceder ou non os substantivos que modifica. Segundo estas gramáticas, cando o adxectivo for prenominal a tendencia xeral será a de facelo concordar só co primeiro dos substantivos, e, pola contra, cando for posnominal a concordancia se establecerá co conxunto dos nomes substantivos, apresentando o adxectivo unha forma masculina e plural. En calquer dos casos, é posíbel que aconteza

ao contrario, isto é, que o adxectivo prenominal concorde con ambos os substantivos (co obxecto de eludir a ambigüidade significativa que se podería producir) e que o posnominal concorde só co máis próximo. Cunha/Cintra (1992: 272-276) toman en consideración todos estes factores (posición e función do adxectivo e máis número dos substantivos) para elaboraren as súas regras de concordancia. Segundo estes autores, no interior dunha FNS se o adxectivo for anteposto concordará en xénero e número co substantivo máis próximo; se for posposto, a concordancia dependerá das diversas combinacións de xénero e número dos substantivos. Alén diso, esta gramática consigna en todos os casos cal é a opción máis común e cal a de uso minoritario. Estas regras de concordancia entre o substantivo e o adxectivo posposto están expresadas no seguinte esquema (en cada apartado a opción 1 é a máis frecuente e a 2 a menos común, segundo os autores da gramática):

1. Substantivos co mesmo xénero en singular:
 - 1.1. concordancia SING;
 - 1.2. concordancia PL.
2. Substantivos con xéneros diferentes en singular:
 - 2.1. concordancia co máis próximo;
 - 2.2. concordancia MAS-PL.
3. Substantivos co mesmo xénero e números diferentes:
 - 3.1. concordancia PL;
 - 3.2. concordancia no número do máis próximo.
4. Substantivos con xéneros diferentes en plural:
 - 4.1. concordancia co máis próximo;
 - 4.2. concordancia MAS-PL.
5. Substantivos con xéneros e números diferentes:
 - 5.1. concordancia MAS-PL;
 - 5.2. concordancia co máis próximo.

No tocante ao aspecto que estamos a tratar especificamente neste traballo, a concordancia de xénero, observamos neste esquema proposto por Cunha/Cintra que as FNs en que o núcleo está formado por dous substantivos de diferentes xéneros a opción máis frecuente é a da concordancia co máis proximo (os casos 2 e 4), tanto no singular como no plural, coa única excepción das frases en que os substantivos posúen ademais números diferentes, onde a concordancia se establece en masculino e plural (o caso 5). Neste sentido, portanto, esta gramática afástase das apreciacións realizadas polas gramáticas galegas, que en frases co adxectivo posposto consideraban máis frecuente a concordancia masculina (neutralizada) con ambos os substantivos.

O certo é que, aceptando a concordancia co substantivo máis próximo no caso dos adxectivos prenominais, resulta difícil saber cal de ambas as opcións

é realmente maioritaria na concordancia co adxectivo posposto. Aínda así, hai unha serie de argumentos que nos parecen determinantes para considerarmos máis habitual o establecemento desta relación sintáctica entre os diversos elementos en masculino e plural.

En primeiro lugar, a concordancia co substantivo máis próximo provoca enunciados ambiguos, onde non é fácil discernir se o adxectivo modifica só o substantivo a cuxa clase xenérica pertence ou se, polo contrario, modifica o conxunto do núcleo nominal. Segundo os exemplos propostos por Cunha/Cintra, as análises poderían ser diversas:

- (1) (a) A profesora estaba cunha saia e un *chapeu escuro*.
 (b) A profesora estaba *cunha saia e un chapeu escuros*.

Do punto de vista semántico, (1a) ten dúas posíbeis interpretacións, pois o adxectivo atributivo *escuro* pode modificar só o substantivo *chapeu* ou ben facer referencia a todo o núcleo da frase, *unha saia e un chapeu*:

- (2) (a) [unha saia_{FN}] e [[un chapeu_N] [escuro_M]_{FN}]
 (b) [[unha saia e un chapeu_N] [escuro_M]_{FN}]
 (c) [[unha saia e un chapeu_N] [escuros_M]_{FN}]

Esta dupla posibilidade, por outra parte, parece ser un argumento a favor da tese de Fodor (1959) que sitúa a orixe da concordancia de xénero nunha especie de asonancia, pois a capacidade do substantivo para condicionar a flexión xenérica dos seus complementos está relacionada coa proximidade entre os elementos en cuestión, converténdose a repetición de morfes que fan referencia aos distintos termos xenéricos, en palabras de Chini (1993: 476), nun “*rumore*”. Isto é así, inclusive, con independencia das relacións sintácticas que eses elementos manteñan entre si, pois na segunda das interpretacións o adxectivo modifica ambos os substantivos apesar de a súa flexión xenérica non coincidir co primeiro deles. O máis habitual, porén, parece ser a concordancia MAS-PL:

- (3) (a) O *cabaleiro portaba lanza e escudo completamente negros*
 (Ferrín, AA 31)
 (b) *co rostro e a barca case convertidos en mineral*
 (Ferrín, AA 40)

Nestes exemplos prodúcese ademais unha circunstancia que merece ser comentada. Tanto en (3a) como en (3b) o adxectivo vai acompañado dun complemento adverbial que o modifica (*completamente* e *case*); doutra parte, en (3b) o modificador do núcleo da FNS é un participio adxectivo. A presenza do modificador adverbial, que interfere na proximidade entre o adxectivo e o

substantivo, fai que a concordancia sexa necesariamente MAS-PL para que o modificador vaia referido sen ambigüidade a ambos os substantivos. Se mantivésemos a concordancia deste adxectivo apenas co último dos substantivos e conservando o seu modificador adverbial, non habería dúbida sobre o feito de se non referir ao conxunto do núcleo da FN, como pode verse nos seguintes exemplos:

- (4) (a) *lanza e escudo completamente negro.*
 (b) *escudo e lanza completamente negra.*
 (5) (a) *co rostro e a barca case convertida en mineral.*
 (b) *coa barca e o rostro case convertido en mineral.*

Parece evidente que os complementos do adxectivo en (4) e (5) forzan unha única lectura, de maneira que nestes exemplos o adxectivo modifica só o substantivo con que concorda. Do noso punto de vista, pódense tirar dúas conclusións deste feito: primeiro, que para o adxectivo poder modificar ambos os substantivos concordando só co máis próximo, debe estar situado inmediatamente a continuación del, sen ningún complemento adverbial; e segundo, que é preferíbel en calquer caso para modificar dous ou máis substantivos con diferente xénero a concordancia MAS-PL, pois entón resulta indiferente, como vimos en (3), a presenza ou ausencia de modificadores adverbiais do adxectivo. De acordo con esta circunstancia, talvez debamos relacionar o feito de os adxectivos pronominais non admitiren facilmente modificadores adverbiais coa súa tendencia a concordaren co substantivo que teñen máis próximo no enunciado, residindo aí precisamente a diferenza esencial entre os adxectivos antepostos e os pospostos no tocante ás súas relacións de concordancia.

Así pois, a hierarquía sobre a preferencia de uso neste tipo de construcións establecida por Cunha/Cintra segue posibelmente unha certa tradición gramatical, como recoñece Lapa (1984: 227-230) ao se referir aos “exemplos clásicos” *com pescoço e mãos velosas* e *o estudo e profissão monástica* citados polos “gramáticos”. Mais a concordancia co substantivo máis próximo do adxectivo posnominal debe ser entendida, desde a nosa perspectiva, como unha escolla estilística, en que non está ausente en moitas ocasións a propia vontade de construír enunciados equívocos, para a cal ten contribuído posibelmente ese carácter de asonancia que posúe a concordancia de xénero nas linguas indoeuropeas.

3. Concordancia de xénero e clases de palabras

O modo en que se establecen relacións de concordancia entre os diversos elementos dun enunciado permite apreciar en moitas ocasións a que clase de

palabras pertencen, mesmo cando ás veces a fronteira non é de todo nítida. Así pois, por exemplo, o feito de concordaren ou non cun substantivo delimita con bastante precisión a barreira entre a clase dos adxectivos e a dos adverbios, pois os segundos non posúen flexión xenérica nen de número. Apesar diso, a capacidade de atracción do xénero do substantivo provoca en ocasións na fala popular a flexión do adverbio, que pode chegar a apresentar a aparencia dun adxectivo, o cal demostra ás claras que a concordancia é un mecanismo moi arraigado na nosa lingua, sendo percebido fundamentalmente polos falantes como un fenómeno de asonancia, isto é, asentando dun modo moi especial na repetición dos segmentos fónicas finais das palabras que están próximas no enunciado. Porto Dapena (1977: 153) fai referencia a este tipo de construcións no galego falado na comarca ferrolá, mais ten tamén o seu reflexo na lingua literaria, mesmo en autores procedentes doutras áreas xeográficas:

(6) (a) *chegou o xemido á miña xente medio dormida polo caldo de fungos*
(Ferrín, AA 39)

(b) *A señora Silvina era unha muller algo triste, sempre contando dun malparto e dun mozo que tivera en Monforte, media romántica*
(Cunqueiro, XAA 99)

Obsérvese que en (6a) o adverbio criado apartir do adxectivo mantén a forma MAS-SING que o caracteriza como tal, entanto que en (6b) flexiona para concordar co adxectivo que modifica. Aínda que se produza aparente flexión de xénero, e ás veces mesmo de número, estes elementos non perden, é claro, a súa categoría adverbial como modificadores dun adxectivo. Así pois, ao noso parecer, faise necesario recorrer a outro tipo de explicacións para todos estes casos (tanto a atracción flexional do adverbio como a concordancia entre o adxectivo e un só elemento nominal do núcleo da frase, nos exemplos que vimos acima). Estas excepcións responden máis ben a un fenómeno de analogía formal que fai parte do propio desenvolvemento das linguas romances. Pensamos que tamén deben ser considerados desde este prisma todos eses enunciados en que as marcas de xénero son redundantes, sendo así que é dado rexistrar diversas posibilidades canto á combinación de morfes de xénero. Desta maneira, a presenza de VTs ou morfes de xénero en contextos lingüísticos en que o artigo xa é a máis fiable expresión do xénero do substantivo responde, do noso punto de vista, a este mesmo principio. Isto non significa que debamos interpretar a concordancia de xénero como algo diferente dun mecanismo sintáctico, mais parece claro que sendo a súa máis clara representación a repetición de determinados segmentos fónicos, en ocasións existe a tendencia a dissociar esa asonancia do procedemento relacional.

Débense distinguir, portanto, estes exemplos en que o adverbio mantén a súa categoría, doutros onde, tras admitir flexión de xénero e número, fica convertido realmente nun adxectivo:

- (7) *de ceda incontinencia erótica (o "lumeterino", no falar da miña probe avoa)*
(Blanco Amor, XL 273)

En (7) o adverbio *cedo* pasa a funcionar como un modificador do substantivo *incontinencia*, a concordar con el en xénero e número (*ceda*), producíndose realmente un proceso de transcategorización.

Outro caso notábel en que a concordancia de xénero debe ser tomada en consideración para distinguir entre diversas clases de palabra dáse cos nomes das cores, que nos obrigan a distinguir entre adxectivos e modificadores substantivais, por unha parte, e entre adxectivos e adverbios pola outra. Neste sentido, aos nomes como *branco*, *negro*, etc. únense en galego moitos nomes de flores ou froitos, que son utilizados para designar cores, tais como *rosa*, *laranxa*, *violeta*, etc. De tal maneira que mesmo se toma a característica cromática de diversas realidades para identificar cores doutros obxectos, dándolles o seu nome (*un traxe cor terra*, *cor butano*, etc.). Estes nomes poden funcionar como substantivos ou como adxectivos:

- (8) (a) Unha casa branca.
(b) Un branco luminoso.

Na primeira frase (8a) *branca* é claramente un adxectivo que concorda en xénero e número co substantivo que modifica, entanto que na segunda este nome funciona como núcleo da FNS tendo un determinante (*un*) e un modificador (*luminoso*). O problema suscítase en FNs en que habendo un substantivo que funciona como núcleo, o nome de cor posúe o seu propio complemento:

- (9) (a) Unha casa azul escura.
(b) Unha casa azul escuro.

Ambas as frases de (9) son perfectamente posíbeis e non presentan nengunha agramaticalidade na nosa lingua, mais a estrutura sintáctica e a clase de palabra a que pertencen algúns dos seus elementos son distintos, incidindo estas diferenzas tamén, obviamente, no seu significado. En (9a), de acordo coa súa estrutura de concordancia, debemos distinguir un substantivo que funciona como núcleo da FN (*casa*) e dous adxectivos que o modifican (*azul* e *escura*), concordando con el en xénero e número, encanto en (9b) estamos perante un

substantivo que ten como modificador outro substantivo, á súa vez acompañado por un adxectivo que concorda con el, segundo o seguinte esquema:

- (10) (a) [[[Unha casa_N] [azul_M]_{FN}] [escura_M]_{FN}].
 (b) [[[Unha casa_N] [[azul_N] [escuro_M]_M]_{FN}].

É evidente a diferenza de significado entre unha e outra frase. A primeira reférese a unha casa azul que ademais é escura, e a segunda a unha casa que está pintada dun azul escuro (*Unha casa azul que é escura*, *Unha casa que é de cor azul escuro*). Outra posíbel interpretación de (10b) consistiría en analizar o segmento *escuro* como adverbio modificador do adxectivo *azul*, o cal podería xustificar esa forma invariábel MAS-SING, pois este tipo de concordancia tamén se mantén en plural (*Unhas casas azuis escuras* e *Unhas casas azul escuro*). Mais o certo é que a maioría dos adverbios poden ser substituídos por formas en *-mente*, algo que non ocorre neste caso:

- (11) *Unha casa azul escuramente.

O carácter substantival de *azul* tórnase evidente tamén polo feito de se manter en singular, sen establecer portanto concordancia de número con *casas*, por ser realmente nese caso un adxunto nominal no segundo dos exemplos que propuxemos antes (*Unhas casas azul escuro*). Doutra parte, como indica Bosque (1998: 114-118), tampouco é consistente a interpretación destas construcións como compostos, xa que, de ser así, ao non existir recursividade neste tipo de formacións, non serían posíbeis enunciados en que se incrementa o número de complementos, tais como *azul escuro apagado* ou *azul moi escuro*. No entanto, talvez si se aproximan do concepto de palabra composta sintagmas do tipo *verde botella* ou *marrón terra*, pois non podemos construír enunciados do estilo **Ten unha moto verde botella escuro*, ou **Ten un traxe marrón terra claro*³. A conclusión é que en frases como a que apresentamos en (9b) debe considerarse o nome de cor como un substantivo en aposición que pode recibir os seus propios modificadores adxectivos⁴.

³ Tamén presentan características da palabra composta sintagmas como *azul mariño*: *e na cabeza gastan todos unha mesma gorra viseira azul mariño* (Ferrín AA 37). Non son posíbeis enunciados como **unha gorra azul moi mariño*, **azul pouco mariño*, etc.

⁴ Bosque (1998: 116-117) ve a necesidade de interpretar como substantivos apositivos non só os nomes de cores, senón tamén outros de estilo ou de marca: "Lo que parece ocurrir es que esos sustantivos denotan grupos en los que habitualmente clasificamos los objetos con el fin de reconocer sus clases. Las clases en las que distribuimos los objetos con los que nos relacionamos se establecen tomando como criterio el color, la marca, el número, la talla, y el estilo." As propiedades sintácticas que caracterizan este grupo de substantivos son: a) que se adxuntan ao nome sen nengunha marca preposicional; e b) que o seu complemento tampouco precisa de marca preposicional para ser identificado.

Por último, debemos ter en conta que a importancia da terminación na relación co xénero é esencial, tal e como vimos subliñando, para a interpretación que realizan os falantes das relacións sintácticas entre os elementos, de tal maneira que frases como a que temos analizado parecen ser menos frecuentes con nomes de cor terminados en -o a modificaren substantivos femininos, malia seren perfectamente gramaticais:

- (10) (a) Vive nunha casa branco luminoso.
 (b) Teño unha gravata vermello brillante.

Finalmente, incluímos neste apartado sobre a capacidade do xénero gramatical para distinguir entre distintos tipos de palabras o caso dos participios adxectivais, que constitúen unha categoría en que están relacionados o aspecto nominal e o verbal. O que lles dá a estes participios o seu carácter nominal é precisamente o feito de concordaren en xénero e número co substantivo que modifican. Doutra parte, como sinalan Hernanz/Brucart (1987: 155), podemos considerar que conservan parte da súa natureza oracional orixinaria:

- (11) *A traición consumada e sabida, a dor apurada até o derradeiro fondal no que navegan escuras dúbidas e disculpas desexadas*
 (Ferrín, ADA 12)

Débase ter en conta, igualmente, que, a diferenza do que acontece cos outros adxectivos, non todos os participios poden modificar o substantivo que acompañan cando están situados en posición prenominal, polo que, segundo Luján (1980: 49), estes participios non deben ser considerados como verdadeiros adxectivos:

- (12) (a) *a posta mesa
 (b) a mesa posta

Un outro caso en que o participio modifica o substantivo que é núcleo da FN, cumprindo unha función adxectiva, é nas construcións tradicionalmente denominadas de participio absoluto, que constitúen moitas veces un trazo estilístico da prosa literaria:

- (13) *Ditas estas palabras, siguen o camiño da dereita*
 (Valladares, Maxina 70)

4. Concordancia de xénero e orde de palabras

Segundo o que temos subliñado ao falarmos da concordancia entre o núcleo substantivo e os adxectivos que o modifican, a situación, e máis concreta-

mente, a proximidade do adxectivo é importante para o establecemento desa relación, ao ser o substantivo o que proxecta o seu xénero sobre o adxectivo. Isto inflúe igualmente na colocación dos outros complementos do núcleo, polo que a orde de palabras da FN tamén se ve afectada polas relacións de concordancia, que condicionan a contigüidade de substantivo e adxectivo e desprazan, para evitar ambigüidades semánticas, os outros complementos, como por exemplo as frases preposicionais:

- (14) (a) *A forza destrutora dos míseis.*
 (b) *A forza dos míseis destrutora.*
 (b) *A forza dos míseis destrutores.*

A posición máis común é, claramente, a de (14a), co adxectivo que modifica o substantivo situado inmediatamente á súa dereita e a frase preposicional a seguir, sendo a que apresentamos en (14b) estraña, se ben posíbel. En (14c) o adxectivo xa non modifica o núcleo da FNS senón o da FP, a concordar con el nos termos MAS-PL. A ambigüidade significativa está presente, no entanto, noutro tipo de enunciados, podendo provocar dúas leituras diferentes:

- (15) (a) *Unha expresión de angustia colectiva.*
 (b) *Unha expresión colectiva de angustia.*

Na segunda das frases o adxectivo FEM-SING *colectiva* modifica, sen nengunha dúbida, o núcleo da FNS, *expresión*, encanto en (15a) é posíbel considerar este adxectivo como modificador de ambos os substantivos, do núcleo da FN e do núcleo da FP, por coincidiren os dous en xénero e número. Na realidade, esta dupla lectura pode non implicar unha mudanza substancial do significado da frase, polo que en determinados contextos calquer das dúas análises podería ser, do noso punto de vista, perfectamente válida⁵. Noutras ocasións, porén, a ambigüidade provocada por estas análises diverxentes pode ser maior, dependendo en todo o caso o carácter gradual do equívoco das propias características semánticas do léxico implicado e da súa capacidade para seleccionar argumentos idénticos:

- (16) (a) *Unha noite escura na cidade.*
 (b) *Unha noite na cidade escura.*

⁵ Fóra do caso, é claro, de que se lle asigne ao sintagma *angustia colectiva* un significado moi específico, por exemplo nunha linguaxe técnica como a psiquiátrica, sendo entón preciso que o adxectivo vaia inmediatamente despois do substantivo, sen calquer outra posibilidade combinatoria, para o mantimento dese valor semántico. As diferenzas entre ambas as frases dependerán, portanto, fundamentalmente de aspectos pragmáticos.

O significado da frase (16a), que fai referencia á escuridade da noite, está presente tamén en (16b), se ben aquí esta é resultado dunha segunda lectura, pois sempre é preferíbel para os falantes aquela que atribúe o modificador ao substantivo situado inmediatamente á súa esquerda. Doutra parte, debemos ter en conta que calquer das interpretacións da segunda frase pode ficar perfectamente clara nunha emisión oral do enunciado, mediante os recursos postos ao noso alcance polos trazos suprasegmentais, tais como a entoación, o reparto das pausas, etc.

Conclusiones

A concordancia de xénero gramatical, onde este fenómeno é esencial para a propia definición da categoría (pois só existe xénero onde se dan relacións de concordancia), non en todas as ocasións ten incidencia semántica. Doutra parte, ao se basear fundamentalmente na repetición de certas terminacións fónicas, que son as que permiten establecer esa relación, a concordancia de xénero é confundida con frecuencia cun fenómeno de simples asonancia. Desta maneira, do noso punto de vista, é posíbel explicar en virtude dese fenómeno fonético a redundancia na expresión de xénero que se produce en todos os substantivos que xa teñen expresa en modificadores e determinantes a clase xenérica a que pertencen. Así mesmo, esta asonancia explica certos fenómenos de atracción fonética entre as terminacións de elementos que están próximos no enunciado, tais como a aparente flexión do adverbio (como no exemplo que vimos, *meia romántica*) ou a concordancia entre un adxectivo e dous ou máis substantivos de distinto xénero cando o modificador mostra a flexión xenérica propia do substantivo máis próximo. No primeiro dos casos, na aparente flexión xenérica do adverbio, pensamos que non se pode considerar esta atracción analóxica da terminación como unha auténtica concordancia de xénero, por constituír o adverbio unha clase de palabra en que esta categoría non ten incidencia, de maneira que o fenómeno de asonancia que se produce non ten ningún significado gramatical. Coherentemente, podemos supor que algo semellante ocorre no segundo dos casos. Cando un adxectivo que modifica un ou máis substantivos de distinto xénero concorda só co que está colocado nunha situación de maior proximidade, este feito non impede que siga a modificar todo o conxunto. A diferenza co adverbio que adquiría unha terminación fónica determinada consiste en que no adxectivo esta terminación si que se corresponde cun xénero específico, aínda que nesta ocasión o fenómeno da concordancia non ofrece toda a información sobre as relacións sintácticas que se establecen na cláusula. Podémosnos perguntar, portanto, cal é a fun-

ción gramatical da concordancia de xénero, se nen sequer en todas as ocasións este fenómeno consegue facer manifestas as relacións sintácticas entre os elementos do enunciado.

Segundo o que temos visto, a concordancia de xénero (isto é, en consecuencia, a categoría de xénero gramatical) cumpre principalmente dúas funcións importantes: por unha parte, permite distinguir de entre as diversas clases de palabras os elementos nominais, e, pola outra, fai visíbeis as relacións sintácticas entre eses nomes en función substantiva e adxectiva, en virtude da existencia de dúas clases de substantivos, masculinos e femininos. Así pois, a existencia ou inexistencia de concordancia fai posíbel en moitas ocasións distinguir entre un adxectivo e un adverbio ou un participio, precisamente por ser o xénero unha categoría exclusivamente nominal, e mais entre un substantivo e un adxectivo funcionando como modificadores dunha FN. O feito de existiren algúns enunciados ambiguos en que non é fácil discernir o carácter nominal dunha palabra non invalida esta funcionalidade da categoría. Doutra parte, a súa capacidade para facer visíbeis as relacións sintácticas entre os elementos nominais faise patente en enunciados en que se ten violado a orde habitual de palabras do galego. De maneira que o xénero se converte nestes contextos lingüísticos en salvagarda da gramaticalidade do texto, que así se torna comprensíbel.

OBRAS LITERARIAS CITADAS

- BLANCO AMOR, XL = Blanco Amor, Eduardo, *Xente ao Lonxe*, Vigo, Galaxia, 1976.
CUNQUEIRO, XAA = Cunqueiro, A., *Xente de aquí e de acolá*, Vigo, Galaxia, 1979.
FERRÍN, AA = Méndez Ferrín, Xosé Luís, *Arnoia*, Arnoia, Vigo, Xerais, 1987.
FERRÍN, ADA = Méndez Ferrín, Xosé Luís, *Amor de Artur*, Vigo, Xerais, 1984.
VALLADARES, Maxina = Valladares, Marcial, *Maxina*, Edición de Anxo Tarrío, Margarita Neira e Blanca Roig-Rechou, Vigo, Xerais, 1991.

REFERÊNCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ÁLVAREZ, R. / Regueira, X. L. / Monteagudo, H., 1992 – *Gramática Galega*, Vigo, Galaxia.
BOSQUE, I., 1998 – *Las categorías gramaticales*, Síntesis, Madrid.
CHINI, M., 1993 – “Aspetti teorico-descrittivi e tipologici della categoria del genere grammaticale” in *Lingua e stile*, XXVIII, 3, pp. 455-486.
CORBETT, G. G., 1983 – “Resolution rules: agreement in person, number, and gender” in G. Gazdar / E. Klein / G. K. Pullum (eds.), *Order, Concord and Constituency*, Dordrecht, Foris, pp. 157-206.
CORBETT, G. G., 1991 – *Gender*, Cambridge, Cambridge University Press.
CUNHA, C. / Cintra, L., 1992 – *Nova Gramática do Português Contemporâneo*, Lisboa, Sá da Costa.
FODOR, I., 1959 – “The origin of grammatical gender” in *Lingua*, 8, 1-41, pp. 186-214.

- FREIXEIRO MATO, X. R., 2000 – *Gramática da Língua Galega II. Morfosintaxe*, Vigo, A Nosa Terra.
- HERNANZ, M. LL. / Brucart, J. M., 1987 – *La sintaxis. 1. Principios teóricos. La oración simple*, Barcelona, Crítica.
- LAPA, M. Rodrigues, 1984 – *Estilística da Língua Portuguesa*, Coimbra, Coimbra Editora.
- LUJÁN, M., 1980 – *Sintaxis y semántica del adjetivo*, Madrid, Cátedra.
- PERES, J. A. / Mória, T., 1995 – *Áreas Críticas da Língua Portuguesa*, Lisboa, Caminho.
- PORTO DAPENA, J. A., 1977 – *El gallego hablado en la comarca ferrolana*, Santiago de Compostela, Anexo 9 de *Verba*, Universidade de Santiago de Compostela.
- ROJO, G. / Jiménez Juliá, T., 1989 – *Fundamentos del análisis sintáctico funcional*, Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela.